

*Арабаджи Н. Б.,**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Міжнародного гуманітарного університету*

ПОЛІТИЧНА ЦІННІСТЬ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Анотація. Стаття присвячена виявленню політичної цінності сучасного правопорядку. Політична цінність правового порядку полягає у тому, що він є головною метою правової політики, і саме при його забезпеченні та реалізації використовуються тактичні та стратегічні засоби правової політики.

Ключові слова: правовий порядок, політична цінність, правова політика.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку сучасної загальнотеоретичної юриспруденції демонструють зростання уваги до аксіологічної проблематики права та держави.

Багато теоретиків та філософів права зробили значний внесок у розвиток аксіологічної проблематики, наприклад: М.М. Алексєєв, С.С. Алексєєв, А.М. Бабенко, О.О. Бандура, В.А. Бачинін, К.В. Горобець, В.В. Дудченко, М.І. Козюбра, С.І. Максимов, О.С. Мельничук, О.А. Музика, В.С. Нерсисянц, Ю.М. Оборотов, А.І. Овчинніков, І.В. Патерило, А.В. Поляков, П.М. Рабінович, І.Л. Честнов та ін.

Правовий порядок, поза сумнівів, є тим феноменом, ціннісний вимір якого має розглядатися під особливим кутом зору. Це, у першу чергу, пов'язано з необхідністю змістовного наповнення нових теорій правового порядку, які формуються у наш час, витісняючи наукові розробки, в яких він розумівся з позицій застарілої, здебільшого позитивістської методології, що зв'язувала правовий порядок із концептом законності. Звичайно, правовий порядок має більш потужний аксіологічний потенціал, який, на жаль, незважаючи на розвиненість та розгалуженість загальнотеоретичної юриспруденції, не потрапляє в поле зору теоретиків і філософів права.

Отже, у контексті заповнення наукової прогалини при дослідженні політичної цінності правового порядку принциповим є досягнення таких цілей:

- визначити змістовну наповненість правового порядку;
- виявити аксіологічні мотиви правового порядку;
- продемонструвати політичну цінність правового порядку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна правова аксіологія, вирішуючи питання про цінності правової сфери, їх структуру, ознаки, розвиток, рух у процесі становлення суспільства, позитивацію та нормування, ієрархізацію та центрування, виходить із двох найбільш загальних посилань і стосується того, що при аналізі аксіологічних проблем спираються на судження, що ті чи інші правові явища можуть розглядатися у двох вимірах: ті, що мають власну цінність, та ті, що мають інструментальну цінність.

У контексті дослідження цінності правового порядку необхідно визнати, що виявлення його власної та інструментальної цінності не можуть відбуватися одночасно, оскільки виходять із абсолютно різних методологічних та гносеологічних позицій.

Фактично визначити власну цінність того чи іншого явища означає показати його значущість у порівнянні з іншими явищами. Саме тому в юриспруденції власна цінність права

виражається за допомогою таких понять, як правові цінності та цінності права. У рамках права існує значна кількість цінностей, які формуються, розвиваються та інституціалізуються, або ж навпаки, втрачають свою актуальність та перестають сприйматися як цінності, відходять на другий план суспільного життя. Власна цінність будь-якого правового явища, таким чином, полягає у тому, що визначається його змістовна наповненість, ступінь відповідності такої наповненості прийнятим уявленням про належне. При цьому необхідно виявити, яке місце займає таке правове явище в ієрархії цінностей правової сфери.

При виявленні специфіки власної цінності правового порядку необхідно, перш за все, визначитися з його віднесенням до того чи іншого типу цінностей правової сфери. Слід також підкреслити, що традиційно в рамках правової аксіології виділяють два типи цінностей: правові цінності – тобто ті цінності, що лежать в основі права та є за своєю природою явищами правового походження, та цінності права – ті об'єкти, щодо яких право виконує свої загальносоціальні та спеціально-юридичні функції, тобто ті явища, що забезпечуються та охороняються за допомогою права.

Показово, що правовий порядок найчастіше розглядають у контексті саме правових цінностей, тим самим підкреслюючи винятковий статус цього феномену. На користь такої позиції свідчить і те, що право за своєю природою є ціннісно-нормативною системою порядку, а тому саме явище порядку лежить в основі будь-якого права. Це дозволяє стверджувати, що правовий порядок є саме тією правовою цінністю, яка значною мірою визначає цінність самого права.

Правовий порядок розкриває свою власну цінність у багатьох аспектах – у правовій, соціальній, економічній. Також є сенс розглядати правовий порядок у політичній площині, оскільки він виступає простором здійснення політичного дискурсу.

Слід зазначити, що незважаючи на той факт, що ніхто із сучасних дослідників не ставить під сумнів цінність правового порядку, практично відсутні будь-які натяки та елементарні розробки аксіологічного виміру правового порядку саме з точки зору його внутрішньої значимості, а не функціональності. А тому слід звернутися до інтерпретації категорії правової цінності відносно феномену правового порядку.

Правова політика держави – це правова програма її діяльності, що ґрунтується на системі сучасних правових цінностей, принципів, теорій, концепцій і спрямована на вдосконалення правової системи, проведення правових реформ, підтримання правопорядку, забезпечення збалансованості взаємних прав, обов'язків і відповідальності держави, суспільства та особи [1, с. 198].

На думку Ю.М. Розенфельда, «правова політика» – це система правових ідей, цілей, принципів і завдань, що реалізуються завдяки праву та у галузі дії права. Отже, це механізми і програми соціально-правового регулювання, що опосередковані публічною владою [2, с. 22].

Правова політика у феноменологічному сенсі – це консолідована, легітимізована, усвідомлена та інституціоналізована суспільна і державницька воля та запрограмована діяльність, яка спрямована на створення суспільного життя на основі права, підтримання правового розвитку і здійснення правових реформ на основі сучасних правових цінностей, принципів та стандартів [3, с. 438].

Як правильно зазначає А.Ф. Крижановський, правовий порядок, як явище, що характеризує стан правового життя суспільства, тісно пов'язується з правовою політикою таким чином, що утворюється між ними своєрідний синтез правового з політичним, а саме: «право» підкреслює наявність правового у політиці, а «політика» – політичного компоненту у праві.

Не сперечаючись із наведеною вище тезою про взаємозв'язок правового порядку з правовою політикою, аби в корені побачити, що саме пов'язує правовий порядок і правову політику, необхідно дати відповідь на основоположне запитання: а хто ж є суб'єктами формування правового порядку та правової політики?

Варто зазначити, що якщо категорія «право» є найбільш широкою (і не існує в рамках правознавства більш широкої за змістом категорії, що унеможливує зведення права до правової норми, правовідносин тощо), то на другому місці за ступенем загальності мають бути категорії правової системи, правового порядку та правової реальності як такі, що виражають три найбільш значимі виміри права: структурний, вітальний та гносеологічний. А правова політика, відповідно, в цій системі займає нижчу позицію. Отже, спочатку визначимо суб'єктів правового порядку, а потім суб'єктів правової політики.

Суб'єкт правового порядку – це родове поняття, яке включає в себе ряд видових понять, таких як: суб'єкт правотворчості, суб'єкт правозастосування, суб'єкт правореалізації. Словом, всі ті суб'єкти, які на різних стадіях функціонування права докладають зусиль, щоб право втілювалося у суспільну практику, виконувало своє організуюче та впорядковуюче призначення у процесах життєдіяльності особи і суспільства [4, с. 27].

Поширеним, хоча й таким, що поступово втрачає свій вплив, є підхід до правового порядку з точки зору механізму його забезпечення та гарантування. Безумовно, проблематика гарантування правового порядку є найбільш значущим практичним аспектом будь-якої його теорії. Тоді закономірним постає питання: хто чи що виступає гарантом реалізації правового порядку? Представники наведеного підходу дають однозначну відповідь – держава [5, с. 308–311]. Такий підхід несе в собі раціональне зерно, особливо з урахуванням особливостей сприйняття правового порядку на пострадянському просторі, де він традиційно асоціюється з «органами держави». Нормативний підхід у розумінні правового порядку, коли він услід за Гансом Кельзеном апелює до державного апарату (який сам Г. Кельзен називав «централізованим правопорядком» [6, с. 20–21]), є логічним та послідовним продовженням позитивізму. А тези послідовного позитивіста, як відомо, неможливо спростувати. Тому незрозуміло, чому переважна більшість тих науковців, які наполягають на державному гарантуванні правового порядку, відмовляють у цьому праві суспільним інститутам та громадянському суспільству загалом. Дійсно, що може бути кращим гарантом правового порядку, аніж суспільство, яке саме обмежує неправомірність та ініціює дотримання меж правового поля у будь-якій ситуації? Очевидно, що віра у всемогутність та незламність волі держави у наш час є архаїзмом та анахронізмом, оскільки епоха могутніх авторитарних держав вже минула.

Що стосується суб'єктів правової політики, то, на думку К.В. Макарова, держава є творцем правової політики, оскільки саме вона є «замовником» і «виконавцем» правової політики [7, с. 110]. Однак таке категоричне ствердження є дещо прямолинійним та помилковим, що звужує сферу правової політики, надаючи перевагу державі. Натомість громадянське суспільство взагалі випускається з поля зору та ігнорується. Чи дійсно тільки держава є творцем правової політики? Чи можна говорити, що громадянське суспільство наряду з державою також формує правову політику?

О.Ф. Скакун вважає, що правова політика, як стратегія діяльності держави у сфері правового регулювання, є особливою формою вираження державної політики. Вона спрямована на забезпечення нормального функціонування громадянського суспільства і його політичної системи, є способом узаконення, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур. Інші види політики можуть бути успішно здійснені лише разом із правовою політикою. Правова політика держави є різновидом і складовою частиною єдиної соціальної політики держави поряд із економічною, зовнішньоекономічною, бюджетною, податковою, митною, монетарною, антиінфляційною, інноваційною тощо. Без такого зв'язку неможливо реалізувати різноманітні завдання і функції держави [1, с. 200].

На протигагу зазначеній правовій думці Ю.М. Розенфельд вважає, що правова політика об'єктивно обумовлена волею народу (громадянського суспільства) і суб'єктивно опосередковується його повноважним представником – державою. Це зумовлене тим, що переважна частина внутрішньої й зовнішньої політики держави регулюється за допомогою права і його норм, втілюється у законодавчі форми і спирається на міжнародно-правові принципи. Вбачається, що за своєю суттю і соціальними цілями правова політика – це особливий необхідний компонент державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення й забезпечення політичного курсу країни, санкціонованого волею народу і його політичних лідерів, що відбивається у діяльності владних структур [2, с. 23].

Таким чином, «замовником» правової політики є громадянське суспільство, а її головним «виконавцем» – держава. Для того, щоб правова політика була ефективною, вона повинна спиратися на тверду, легітимну авторитетну державну владу, підтримувати її, а коли потрібно – то і обмежувати. Саме громадянське суспільство прагне до того, щоб влада і право йшли поряд, тісно взаємодіючи між собою в досягненні загальної мети [3, с. 440].

Отже, варто визнати, що громадянське суспільство наряду з державою є суб'єктами і правового порядку, і правової політики, що дає змогу нам розглядати власну цінність правового порядку в політичній площині.

Правовий порядок, представлений у просторі системи політичних цінностей, розкривається одразу в декількох іпостасях. Із позицій політичної теорії правовий порядок постає як простір реалізації владних рішень, а також як ціль та мета правової політики. У зв'язку з цим є сенс погодитися із твердженням В.П. Малахова, що якщо вихідним поняттям загальної теорії права є саме право, і якщо понятійний апарат цієї теорії є системою, то в понятті правопорядку ця система знаходить своє завершення на зразок того, як в гегелівській філософсько-правовій концепції межею саморозгортання ідеї права виявляється ідея держави. Правовий порядок є інтегральною та підсумковою характеристикою права з точки зору його дійсності. Правопоря-

док виявляє себе як органічне ціле різних форм, а тому успішна правова політика можлива лише у випадку, коли її корекція щодо кожної з форм правового порядку буде суттєвою [8].

Дійсно, громадянський правовий порядок за своїми властивостями та цільовими установками якісно відмінний від державного, юридично оформленого правопорядку, а тому їх взаємовплив і єдність носять діалектичний характер. Права людини є базовою цільовою установкою громадянського правового порядку, зумовленою самою природою даної форми громадянського правопорядку.

Правова ідеологія становить ядро правової політики держави. Ядром правової ідеології є ідея правового порядку. Правовий порядок – кінцева мета і критерій реалістичності правової політики.

Прийнято розрізняти поняття правової політики у вузькому і широкому розумінні. При цьому, якщо правова політика у вузькому розумінні є формуванням та реалізацією стратегії і тактики у сфері формування та застосування права на загальних принципах демократії та гуманізму, то правова політика у широкому розумінні – це діяльність державних та інших органів, громадських об'єднань та окремих осіб, пов'язана з системою ідей, цілей і заходів, які забезпечують функціонування та відтворення правового механізму, спрямована на реалізацію прав і свобод та забезпечення юридичних обов'язків [9, с. 30–32]. Якраз широке розуміння правової політики виводить на систему суб'єктів творення та реалізації правового порядку, і саме в суб'єктивному сенсі правовий порядок має розглядатися як кінцева форма реалізації правової політики. При цьому слід зауважити, що суб'єктом правової політики не може розглядатися виключно держава та її органи, оскільки в політичний дискурс включені практично всі учасники громадянського суспільства, що ріднить простір правової політики та правового порядку.

Сучасні розробки теорії правової політики сприяють розумінню багатогранності її змісту. Однак своїм центром, смисловою базою вона має проблему взаємодії особи, суспільства і держави в рамках дієвого правового порядку. При цьому серед принципів правової політики слід виділити: а) обов'язкову опору на чинне законодавство (принцип законності); б) підпорядкування принципам і нормам Конституції (принцип конституційності); в) використання передбаченого правом державного примусу (принцип легальності); г) науковість основ правової політики (принцип науковості); д) державний підхід до розвитку права, його формування та реалізації (принцип легітимності) [10, с. 137–138].

Висновки. Отже, правовий порядок, виступаючи метою правової політики, постає як основоположна цінність діяльності держави в правовій сфері, а тому може розглядатися з точки зору системи цінностей політичної сфери.

Таким чином, цінність правового порядку є не просто концептуальною ідеєю та теоретичною конструкцією, оскільки

ки виявляє себе не лише в правовій, але й у політичній сфері функціонування сучасного суспільства. Інтегральний характер правового порядку є особливим модусом розгортання всіх соціальних зв'язків та комунікацій, здійснення прав та реалізації обов'язків. І функціональна та інституціональна цінність правового порядку виступає як з'єднувальна ланка всіх форм буття сучасного соціуму та людини.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підруч. / О.Ф. Скакун. – 3-є вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 524 с.
2. Розенфельд Ю.М. Політологія : підручник / Ю.М. Розенфельд, Л.М. Герасіна, Н.П. Осипова, М.І. Панов, О.М. Сахань, О.В. Ставицька. – Харків, Право, 2001. – 287 с.
3. Крижанівський А.Ф. Правовий порядок в Україні : витоки, концептуальні засади, інфраструктура : моногр. / А.Ф. Крижанівський. – О. : Фенікс, 2009. – 504 с.
4. Мальцев Г.В. Социальные основания права / Г.В. Мальцев. – М.: Норма, 2007. – 800 с.
5. Байтин М.И. Сущность права: Современное нормативное правовое понимание на грани двух веков / М.И. Байтин. – Саратов : СТАП, 2001. – 413 с.
6. Кельзен Г. Чисте правознавство / Г. Кельзен ; пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2004. – 496 с.
7. Макаров К.В. Взаимосвязь общественной и индивидуальной правовой культуры в становлении гражданского правопорядка : дисс. ... канд. юрид. наук ; спец. : 12.00.01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве / К.В. Макаров. – М., 2006. – 153 с.
8. Малахов В.П. Правовая политика и правопорядок / В.П. Малахов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrlaw.ru/publikacii/Malakhov1/index.html>.
9. Правовая политика России: теория и практика : моногр. / Под ред. : А.В. Малько, Н.И. Матузов – М. : ТК Велби, изд-во «Проспект», 2006. – 752 с.
10. Введение в украинское право / Под ред. С.В. Кивалова, Ю.Н. Оборотова. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – 768 с.

Арабаджи Н. Б. Политическая ценность правового порядка

Аннотация. Статья посвящена выявлению политической ценности современного правопорядка. Политическая ценность правового порядка заключается в том, что он является главной целью правовой политики, и именно при его обеспечении и реализации используются тактические и стратегические средства правовой политики.

Ключевые слова: правовой порядок, политическая ценность, правовая политика.

Arabaji N. Political value of legal order

Summary. The article is devoted to research political value of contemporary legal order. Political value of legal order is concluding as main target of politic law, namely they use tactical and strategic means for its provision and realisation.

Key words: legal order, political value, legal policy.